

הרב משה ליכטנשטיין שליט"א שיחה לפרשת נח

סיפור שכרותו של נח*

סיפורי ספר בראשית מובאים במתכונת של עיסוק בעניינים משפחתיים. ספר בראשית איננו מסופר מההיבט הלאומי, הוא איננו מספר את סיפורן של מדינות ומעצמות והיחסים ביניהן; הוא עוסק במערכות היחסים האישיות שבמשפחותיהם של אבות העולם והאומה. כך מובא במדרש:

"בן עזאי אומר: 'זה ספר תולדות אדם' (בראשית ה', א) – זה כלל גדול בתורה".

(בראשית רבה כ"ד, ו)

בסיפור שכרותו של נח¹ מוצג נח בדמות הניצול, הרואה עולם בנוי וחרב ובנוי, והסיפור מתאר את הדרך בה נח מתמודד עם המהפך שעבר עליו. אלא, שבסיפור מובא גם הצד השני של המטבע: כיצד העולם מתמודד איתו.

גם על שם, חם ויפת עבר מהפך. בעשור השישים של חייו, נח מאבד את כוחו ואת יכולת ההובלה שלו, ומתגלה בשפלותו לעיני ילדיו. אם כל ילד מעריך את הוריו בתחילת דרכו – אבא החזק, שיכול להציל מכל משבר ומכל מצוקה – וגם לאחר התבגרותו, כשהבן מבין שאבא ואמא לא יכולים לפתור כל בעיה, הוא מכיר בכך שהם עדיין יכולים ליעץ ולתמוך – כלכלית ונפשית – מתוך ניסיון החיים העשיר שלהם ורוחב דעתם; הרי שאצל בני נוח המצב הרבה יותר קיצוני: אבא שלהם הציל את העולם – פשוטו כמשמעו. הוא לא רק נתן להם יד בנפלא, הוא הציל אותם מן המבול. כל עולם החי, הצומח והאנושות חב לו את חייו.

כאן אנו מגיעים לסיפור חם:

"וַיִּרְא חָם אֲבִי כְנָעַן אֶת עֲרוֹת אָבִיו וַיַּגֵּד לְשֵׁנֵי אָחִיו בְּחוּץ":

(בראשית ט, כ"ב)

מעבר למובן הפיזי הפשוט, חם רואה את ערות אביו גם במובן המטאפורי²: הוא רואה את אביו בשפלותו, בחוסר-אונים משווע. האבא התומך מתגלה כמשענת קנה רצוף, שאינו מסוגל לדאוג לעצמו ברמה הפיזית הפשוטה ביותר. איך מתמודדים עם התופעה הזו? חז"ל מציעים שתי הבנות בתגובתו של חם למאורע:

"רב ושמואל, חד אמר: סרסו, וחד אמר: רבעו".

(בבלי סנהדרין, ע ע"א, מובא ברש"י על הפסוק)

לפי ההבנה הראשונה, חם 'מסרס' את נח – ומשמעות הדברים היא שהוא דוחה אותו. נח איננו רלוונטי יותר בעיניו. הוא לא מסוגל יותר להשתמש בכוח החיות והיצירה שבו, לא מסוגל יותר 'לספק את הסחורה', ולכן ניתן פשוט למחוק את השפעתו וכוחותיו ולהתעלם מהם, כאילו מעולם לא היו קיימים.

לפי ההבנה השנייה, ייתכן בהחלט שחם שימש את אביו – לא רק במובן המיני שחז"ל מדברים עליו – אלא שהוא עשה זאת בצורה מזלזלת, משתלטת. הוא נתן למעשיו אופי של אדנות ופטרונות. פעם הוא ניצל את כוחו של נח, כשהלה יכול היה לתמוך בו – כדי להשיג את מטרותיו, וכעת הוא מנצל את חולשתו של נח, כשהלה איננו יכול לדאוג אפילו לעצמו – כדי להשיג עמדת-כוח והשפעה.

ביסוד הדברים, תגובתו של חם מבוססת על תפיסת הסמכות של דמות האב על יסוד של ניצול, של צריכה וסיפוק-צרכים.

שם ויפת, לעומת זאת, מגיבים בצורה שונה:

"ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם וילכו אחורנית ויכסו את ערות אביהם, מפניהם אחורנית וערות אביהם לא ראו".

(שם פס' כג)

שם ויפת יודעים יפה מאד מהו מצבו של נח, אך הם בוחרים שלא להתמקד בכך, הם בוחרים שלא לראות את ערות אביהם, והם זוכרים לו חסד נעורים.

לפי שם ויפת, נח הוא אישיות נערצת מצד עצמו. העובדה שבעבר היה יכול להציל את העולם היא ביטוי של גדלותו, ולא כל גדלותו. זהו הסימן לכך שמדובר בדמות שיש לדבוק בה, ולא הסיבה לכך. זהו יסודה של האהבה שאינה תלויה בדבר, בה התרומה של אדם מסוים לקשר לא מתנה את הקשר בתרומה זו, אלא היא מהווה טריגר למערכת יחסים שיש לה מעמד כשלעצמה. קשר כזה, מערכת יחסים כזו, מאריכים ימים גם לאחר שהסיבה המקורית נמחתה.

חז"ל מלמדים אותנו:

"מלמד שהלוחות ושברי לוחות מונחין בארון"

(בבלי מנחות, צט ע"א)

1 בראשית ט, כ – כ"ז.

2 כמו בפסוק בבראשית מ"ב, ט- "וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֶת הַחֲלָמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִרְגְּלֵים אֲתֶם לְרֵאוֹת אֶת עֲרוֹת הָאָרֶץ בְּאֶתְם":

* השיחה הועברה בסעודה שלישית פרשת נח ה'תשע"ב, סוכמה על ידי עמנואל מאיר ונערכה על ידי אלישע אורון. סיכום השיחה לא עבר את ביקורת הרב.

יש משמעות רבה לדרכו של יפת, ושכר מרובה מובטח לנוקט בה. אבל השאיפה צריכה להיות בכיוונו של שם, התומך באביו בעצמו, ולא מנסה להטיל את הטורח על גורם חיצוני. את הטוב ידע לקבל מאת נח, ועתה הוא יודע להחזיר אותו. הוא בונה מערכת יחסים תקינה עם אביו, וגם לאחר שהלה נגלה אליו בשפלותו, נשאר איתו בקשר רציף.

חז"ל מסיקים מכך כי גם תלמיד חכם ששכח את תלמודו – שכבר אינו יכול להעביר שיעור כללי מרשים ולהגדיר באמצעות חילוקים חדים פערים בין סוגיות וראשונים – יש לנהוג בו כבוד:

”מכאן לתלמיד חכם ששכח תלמודו שאין נוהגין בו מנהג ביזיון”

(שם)

הדברים נכונים גם ביחסים שבין אבות וילדים: כאשר המבוגר איננו יכול יותר להוביל ולהנהיג, עדיין יש לנהוג בו כבוד.

אף אחד לא מכחיש את המצוקה, את המשבר המתעורר מהיפוך-היחסים, בהם הנותן הופך לנצרך, והמקבל צריך לקבל אחריות. ההבדל הוא באופן בו חם מנצל את הבעיה או מתעלם ממנה, לבין האופן בו שם ויפת מנסים להתמודד איתה.

כפי שכבר ציינו, נח מוצג כאן בדמות הניצול. החברה הישראלית המודרנית גם היא מתמודדת עם ניצולים: בין אם מדובר בניצולי שואת אירופה, ובין אם מדובר בגלי עלייה מאוחרים יותר, בהם אנשים שהיו בעלי-כוחות ומעמד בארץ-מוצאם עזבו את ביתם ובאו לארץ, ובה אינם מצליחים להתמודד עם קשיי ההתאקלמות. החברה צריכה ללמוד כיצד להכיל אותם ואת בעיותיהם, על כל הביטויים המעשיים לכך. יש לדעת איך להתייחס לאנשים כאלו, גם אם היום הם נגלים לעינינו במצוקתם ובחוסר-האוונים שלהם.

מלבד זאת, לדילמה שבסיפורנו יש עוד יישום מעשי: המאה העשרים אולי תצטרך לתת את הדין על הרבה בעיות מוסריות שהתעוררו בה – מלחמות עולם למיניהן, חומרניות ונהנתנות. אבל אין לפקפק בתרומה יוצאת-הדופן של מאה זו לרפואה, ולאורך-החיים. אין ספק שהאנושות הגיעה להישגים יוצאים מן הכלל בכל הנוגע להצלת חיים; אך לא תמיד משיגה איכות החיים את אורכם: רבים נאלצים להתמודד עם הורים זקנים, שמצבם התפקודי כושל ומתדרדר. יש ללמוד לתמוך בהורה כמו שם, ולא להתנשא עליו ולבזותו כמו חם. נקודה זו היא שתקבע אם החברה תיבנה על בסיס של ”עבד עבדים יהיה לאחיו” – ניצול וצרכנות, או על בסיס מערכות יחסים אישיות ומתוקנות.

יצוין כי הנצי”ב מוצא פער גם בין שם ליפת ביחס לנוח, וזאת על בסיס פסוק כ”ג המייחס את המעשה לשם:

”וַיִּקַּח שָׁם וַיִּפֹּת אֶת הַשְּׂמֵלָה”.

לדעתו, יפת היה מודע לבעיה והבין את הפתרון, אבל לא עסק בו בפועל. הוא הכיר בצורך לסעוד את נח, אבל יותר משרצה לפתור את הבעיה – רצה שהבעיה ’תיפתר’. שם, לעומת זאת, נקט פעולות מעשיות בשביל להגיע לפתרון.

• •
• כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב משה ליכטנשטיין •
• עורך: אלישע אורון, תשע”ז •
• •
• בית המדרש הוירטואלי •
• מיסודו של •
• The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash •
• האתר בעברית: •
• <http://vbm.etzion.org.il> •
• האתר באנגלית: •
• <http://www.vbm-torah.org> •
•
• משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 •
• דוא”ל: office@etzion.org.il •